There are no translations available.

(από την Πένυ Τσακανίκου, αρχαιολόγο)

Περίληψη

Κατά την κλασσική αρχαιότητα, γυναίκες και άνδρες θεωρούσαν τη δημιουργία απογόνων, πρωταρχική λειτουργία της ενήλικης ζωής τους. Πράγματι, η κυοφορία και η γέννηση νόμιμων παιδιών και δή αγοριών δεν αποτελούσε μόνο την κύρια υποχρέωση της γυναίκας προς την οικογένειά της, αλλά και την κυριότερη συνεισφορά της προς το σύνολο της κοινωνίας. Όμως δεν ήταν όλα τα βρέφη ευπρόσδεκτα! Η διατήρηση μια μεγάλης οικογένειας ήταν αρκετά δαπανηρή και λίγοι μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της. Τα έκθετα βρέφη, κυρίως τα θηλυκά, αποτέλεσαν εικόνα της καθημερινότητας καθ᾽όλη την αρχαιότητα αντικατοπτρίζοντας μια τακτική που λειτούργησε ως μέσο οικογενειακού προγραμματισμού αλλά και ως τρόπος απόρριψης βρεφών με εμφανείς αναπηρίες ή παραμορφώσεις.

Σκοπός του γάμου η αναπαραγωγή

Από την αρχαία ελληνική γραμματεία προκύπτει σαφώς ότι πρωταρχικός σκοπός του γάμου ήταν η αναπαραγωγή. Οι νόμιμοι γιοί δεν ήταν απαραίτητοι μόνο για την συνέχιση της πατρικής οικογενειακής γραμμής και τη διασφάλιση της πατρικής περιουσίας αλλά αποτελούσαν και την εγγύηση της ασφάλειας των γονιών στα γεράματά τους. Γι᾽αυτό οι γυναίκες που γεννούσαν αρσενικά παιδιά ανταμείβονταν από τους συζύγους τους και ορισμένες φορές τους δίνονταν μεγαλύτερες ελευθερίες, τουλάχιστον εντός του σπιτιού.

Πράγματι, μέσα από τη γέννηση ενός γιού μια νέα σύζυγος καταξιωνόταν στην κοινωνία ως “γυνή”, αφού αυτή ήταν η βασική της συνεισφορά στο κοινωνικό σύνολο. Όπως ακριβώς οι άνδρες πήγαιναν στη μάχη και θυσιάζονταν για το καλό της πολιτείας έτσι και οι γυναίκες γεννούσαν αρσενικά παιδιά που κάποια μέρα θα γίνονταν άξιοι πολίτες.

Αυτές οι κοινωνικές αξίες ασκούσαν στη γυναίκα μεγάλη πίεση προκειμένου να γίνει μητέρα. Η άποψη ότι η εγκυμοσύνη αποτελούσε προϋπόθεση, από ιατρικής πλευράς, για την διατήρηση της σωματικής και πνευματικής υγείας της γυναίκας σε συνδυασμό με την κοινωνική της καταξίωση, θα έκανε την εγκυμοσύνη και τη γέννα καταστάσεις κοινωνικά “ελκυστικές” για τις νεόνυμφες. Η σημασία τους για την ζωή των γυναικών φαίνεται από το γεγονός ότι αποτέλεσαν το κέντρο λατρευτικών δράσεων με στόχο τη διασφάλιση της γονιμότητας, την επιτυχία της κύησης και τη γέννηση υγιούς παιδιού, κυρίως αρσενικού.

Ο τοκετός

Ο τοκετός θεωρούνταν διαδικασία μιαρή που προκαλούσε δηλαδή πνευματική μόλυνση. Για το λόγο αυτό απαγορευόταν να πραγματοποιείται σε ιερά. Η νέα μητέρα θεωρούνταν μολυσμένη τουλάχιστον για τις δέκα πρώτες ημέρες μετά τη γέννα. Στο διάστημα αυτό ήταν περιορισμένη στο σπίτι και με ελάχιστους ανθρώπους ερχόταν σε επαφή. Το μίασμα δεν περιοριζόταν μόνο σε αυτή, αλλά σε οποιονδήποτε βοήθησε στον τοκετό ή βρισκόταν στο σπίτι την ώρα του τοκετού. Όσοι εκτέθηκαν στην μόλυνση δεν επιτρεπόταν να εισέρχονται σε ιερά ή να ασκούν τη λατρεία. Αυτή η απομόνωση των δέκα πρώτων ημερών είχε χαρακτήρα θρησκευτικό, επιπλέον όμως κάλυπτε και πρακτικές ανάγκες: τον αποκλεισμό της γυναίκας από τις δουλειές της καθημερινής ζωής και τη βιολογική προστασία της μητέρας και του βρέφους από τους κινδύνους που ελλόχευε η έκθεσή τους στον έξω κόσμο τις πρώτες αυτές κρίσιμες ημέρες.

Το λουτρό του νεογέννητου

Το λουτρό του νεογέννητου αμέσως μετά τη γέννα αποτελούσε την αρχική (και ανεπίσημη) αποδοχή του, τουλάχιστον από την πλευρά της μητέρας. Στον Ίωνα του Ευριπίδη, η Κρέουσα περιγράφει με λεπτομέρειες τη διαδικασία απόρριψης και εγκατάλειψης του νόθου γιού της:

“Σε τύλιξα σ'αυτά τα σπάργανα, που έφτιαξα σαν ήμουν κορίτσι κρυφά από τη μάνα μου, έργο της φτερωτής μου σαΐτας. Δεν σου πρόσφερα γάλα, ούτε της μάνας την τροφή από το στήθος, ούτε σε έπλυνα. Παραπετάχθηκες σε έρημη σπηλιά, βορά στα ράμφη των πουλιών, δώρο στον Άδη” [1] .

Σε αυτό το χωρίο, η απουσία του λουτρού είναι ενδεικτική της απόρριψης του βρέφους από τη μητέρα του. Μολονότι η Κρέουσα τύλιξε σε σπάργανα τον γιό της, αρνείται να τον ταΐσει και να τον πλύνει – με τη συμβολική σημασία της αποδοχής.

«Αμφιδρόμια»

Η επίσημη αποδοχή του παιδιού από την οικογένεια γινόταν με τα “Αμφιδρόμια”, μια τελετή κατά την πέμπτη ή την έβδομη ημέρα από την γέννηση. Ο πατέρας κρατούσε το νεογέννητο και το περιέφερε γύρω από την πατρική εστία. Με αυτό το τελετουργικό παρουσίαζε το νέο μέλος στην οικογένεια. Την ίδια ημέρα ανακοίνωνε και δημόσια το χαρμόσυνο γεγονός κρεμώντας στην εξώθυρα στεφάνια ή κλαδιά διακοσμημένα με μαλλί. Συχνά κατά τη διάρκεια αυτού του τελετουργικού, στις φτωχές οικογένειες, έδιναν και το όνομα στο βρέφος. Οι πλουσιότερες οικογένειες διάλεγαν το όνομα σε ξεχωριστή τελετή τη “Δεκάτη”, τη δέκατη ημέρα από τη γέννηση. Ακολουθούσε θυσία ζώου σε δημόσιο ιερό από τον πατέρα. Αυτή η τελετή πιθανότατα σηματοδοτούσε και το τέλος της περιόδου μόλυνσης για τη μητέρα και συνέστηνε το βρέφος ως μέλος της ευρύτερης κοινωνίας.

Έκθεση βρεφών

Όμως κατά την αρχαιότητα δεν ήταν όλα τα βρέφη ευπρόσδεκτα: ιδιαίτερα τα παιδιά που γεννιούνταν εκτός γάμου και θεωρούνταν παράνομα ή αυτά που γεννιούνταν με κάποια αναπηρία ή δυσμορφία. Επιπλέον στους αρχαίους Έλληνες δεν άρεσαν οι μεγάλες οικογένειες γιατί κόστιζαν πολύ! Τα παιδιά έπρεπε να λάβουν την κατάλληλη μόρφωση και παιδεία και να είναι εξασφαλισμένα: με μια ικανή προίκα τα κορίτσια και με μια υπολογίσιμη περιουσία τα αγόρια. Τόσο η κοινή λογική όσο και ο νόμος επέτρεπε στον πατέρα (ιδίως αν είχε ήδη ένα ή δύο παιδιά) να ασκεί το δικαίωμα της επιλογής για την διατήρηση ή την απόρριψη του βρέφους. Μέσα στις πρώτες πέντε ημέρες της ζωή του, παιρνόταν η απόφαση. Συνηθέστερα απέρριπταν τα θηλυκά βρέφη παρά τα αρσενικά. Σε περιπτώσεις που η οικογένεια είχε ήδη πολλά αγόρια ή η έλευση μιας κόρης έφερνε απογοήτευση ή το βρέφος είχε κάποια παραμόρφωση ή φυσικό ελάττωμα ή ορατή αναπηρία, η απόφαση ήταν προφανής. Τοποθετούσαν το νεογέννητο μέσα σε καλάθι ή συνηθέστερα μέσα σε ρηχό αγγείο και το άφηναν έκθετο σε κάποιο δημόσιο χώρο π.χ. στην Αγορά, ή κοντά στο Γυμνάσιο, ή στην είσοδο κάποιου ναού. Συνήθως το βρέφος πέθαινε από την πείνα. Ήταν δυνατόν όμως και να σωθεί! Εάν ο λόγος της απόρριψης ήταν προφανής και οφειλόταν σε φυσικό ελάττωμα, το βρέφος δεν το άγγιζε κανείς και ο θάνατος του ήταν βέβαιος. Εάν όμως φαινόταν υγιές, ίσως κάποιος να το αναλάμβανε. Αν ήταν τυχερό μπορεί να γινόταν το “θρεπτό” τέκνο κάποιου άτεκνου ζευγαριού και να ανατρεφόταν σαν αθηναίος πολίτης ή αθηναία κόρη αντίστοιχα. Όμως οι προθέσεις δεν ήταν πάντα αγνές. Δεν ήταν σπάνιο το ενδεχόμενο να ανατραφούν για να γίνουν δούλοι ή και εταίρες τα κορίτσια. Ως αποτέλεσμα αυτής της τακτικής ο αριθμός των παραμορφωμένων ή αναπήρων στην κλασσική Αθήνα θα ήταν ελάχιστος, αφού κανείς δεν θα σκεφτόταν να κρατήσει και να μεγαλώσει ένα μωρό με εμφανή σημάδια παραμόρφωσης ή αναπηρίας.

Το φαινόμενο της έκθεσης βρεφών αναφέρεται συχνά από τον Αριστοφάνη στις κωμωδίες του (π.χ. στις Νεφέλες) σαν καθημερινό φαινόμενο της ζωής στην κλασσική Αθήνα, ενώ ο Σωκράτης δηλώνει ότι οι ακροατές του εξοργίζονται όταν προσβάλλει τις ιδέες τους “σαν τις γυναίκες που τους αρπάζουν τα παιδιά” [2] .

Απόρριψη - βρεφοκτονία

Η απόρριψη ενός βρέφους μέσω της έκθεσης του, αποτέλεσε κοινωνικό φαινόμενο κατά την αρχαιότητα. Ωστόσο πρέπει να τονιστεί ότι δεν ήταν συνώνυμο με την βρεφοκτονία. Οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς χρησιμοποιούν τους όρους “εκτίθημι” ή “αποτίθημι” ή

“εκβάλλω” όταν αναφέρονται σε έκθετα νεογέννητα με σαφή διαχωρισμό από τη βρεφοκτονία “παιδοκτονέω”. Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ “εκτίθημι” και “παιδοκτονέω” βρίσκεται όχι τόσο στη φύση της πράξης όσο στη θέση του θύματος. Η θανάτωση ή η πρόκληση του θανάτου ενός νεογέννητου τις πρώτες ημέρες της ζωής του ήταν κάτι διαφορετικό -νομικά ηθικά αλλά και εννοιολογικά -από τη θανάτωση ενός παιδιού που είχε αναγνωριστεί ως μέλος της οικογένειας και είχε λάβει το όνομά του.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

Steward Ross, 2007. *Ancient Greece: Daily Life*. Compass Point Books, Minneapolis.

Susan Wise, 2007. *Childbirth Votives and Rituals in Ancient Greece*, Doctorate of Philosophy (Ph.D.) in the Department of Classics of the College of Arts and Sciences, University of Cincinnati.

Synthia Patterson, 1985. *“Not Worth the Rearing”: The causes of infant exposure in Ancient Greece. Transactions of the American Philological Association (1974-), vol.15 (1985), pp. 103-23.*

Davis, W.S., 1914. *A Day In Old Athens: A Picture Of Athenian Life.* New York, 1914.

---

[1] Euripides, *Ion*, 1489-1496, Translation by Robert Potter/σε ελεύθερη μετάφραση.

[2] Davis, W.S., 1914:46